

Åpent historielagsmøte i Austad kirke

19. november kl. 18 i Austad kirke.

Dette møtet var i samarbeid mellom Austad historielag, Austad menighetsutvalg og Austad Ungdomsteater. Anledningen var feiring av at det akkurat var 100 år siden orgelet først ble tatt i bruk i Austad kirke. 120 stk deltok på dette arrangementet.

Kvelden startet med at medlem i Austad menighetsutvalg Olaf Ellingsen ønsket velkommen. Etterpå tok historielaget ordet ved styremedlem Ronny Fredbo som fortalte om orgelets tidlige historie i Norge, basert på boka «Norsk orgelkultur : instrument og miljø frå mellomalderen til i dag». Under følget er fyldig sammendrag:

Vi starter i middelalderen – etter vikingtida og da Norge var blitt katolsk kristent. Men vi hopper et stykke inn i høymiddelalderen, til år 1328, 697 år siden. Og vi er i Trondheim. Byen der Nidarosdomen ligger, Norges største katedral fra middelalderen, og den var just bygd ferdig. Men tidligere dette året hadde den blitt skadet i en brann og alt av tre innvendig ble ødelagt. Og vi vet at det da var en orgelbygger i Trondheim for å bygge opp et nytt orgel. Det er første dokumenterte tegn på orgelbruk i Norge. Men sannsynligvis hadde Nidarosdomen også et orgel før brannen.

Også i Hamar vet man at det var et orgel i middelalderen. Vi har ingen andre domkirker i Norge der man vet at det var orgel i middelalderen, men det er absolutt ikke umulig. Situasjonen var ganske lik ellers i Norden.

Orgelbyggerne var det ikke flust med, mange var av høy stand. Noen var bare teoretikere som tegnet og satte andre i arbeid, mens andre var håndverkere som bygget selv. Trondheim henta inn en orgelbygger fra lenger ned i Europa. Vi vet ikke om det var et stort stasjonært orgel, eller et mindre og flyttbart orgel som da ble bygd. Begge deler var vanlig på den tida.

Noen kilder tyder på at orgelet i starten hadde en slags signalfunksjon, mer enn til melodi, litt som kirkeklokkene. Sannsynligvis var det nok også mer brukt til festdager enn vanlige gudstjenester. Orgelet skulle minne om «himmelens realiteter», om kåssen det va i himmelen. Hvis vi tenker på lydene folk hørte til vanlig på denne tida, kan man skjønne at det var en mektig opplevelse å komme inn i et kirkerom å høre orgelet spille.

Etter reformasjonen på 1500-tallet ser vi en økning i orgelkjøp i Nord – Europa, og også her i Norge. Vi kjøpte orgel fra blant annet Danmark, Tyskland og Holland. Generelt kan vi se at gode økonomiske tider alltid gjør utslag i innkjøp av orgel. Etter hvert får også mindre steder orgel på denne tida, gjerne handelsteder på Østlandet. Men utviklinga gikk senere her i Norge enn i andre land i Europa. Mange steder er det også snakk om de

mindre, flyttbare orgelene vi kaller «positiv». Det kunne også være orgel som var bygd av «fuskere i faget», altså ikke ordentlige orgelbyggere. Fremdeles vet vi ikke om noen norske orgelbyggere. På denne tida spilte orgelet mest egne melodier, det ble ikke brukt til å lege hverken korsang eller allsang. Utpå 1600-tallet ble dette mer vanlig.

Sørlandet

Da Kristiansand domkirke sto ferdig i 1696 hadde de ikke råd til orgel. Likevel fikk de et lite orgel på plass til året etter, sannsynligvis med rester fra et lite «positiv» (flyttbart orgel) fra den gamle kirka som var revet. Men de bygde det inne bak en større fasade for at det skulle se mer storslått ut.

Etter 1700 skjer det en kraftig vekst innen orgelmiljøet i Norge, både med instrumentet og spillinga. Orglene blir større enn de har vært. Fagmiljøene sterkere og Norge klatrer ut av «bakejva» og blir på linje med resten av Europa.

Ny teknologi – 1876 til 1940

Lettere og billigere å produsere samtidig med god økonomisk vekst – dette førte til at orgel ble vanlig i alle deler av landet. Det betyr også at vi gikk fra håndverk og spesiallagde orgel til serieproduserte og likere instrumenter. Dette gjorde faktisk at mange byttet til nye fabrikk-orgler, selv om de gamle hadde god kvalitet.

Orgelet vårt er fra 1899 og sto først i Haslum kirke. Før jeg slipper til Arne som skal fortelle om vårt orgel, vil jeg fortelle om de som har bygd det, Olsen og Jørgensen.

Firmaet ble startet i 1875 August Nilsen, bondegutt fra Drammen. Han gikk i lære både i Norge og i Tyskland. Snart drev han landets største orgelfabrikk, og står fremdeles i dag som den største gjennom tidene. August døde brått under arbeidet med nytt orgel i Vår frelsers kirke i Christiania i 1885. Dette endte med at de to yngste arbeiderne, den ene hans nevø, Jens Henrik Jørgensen, og Nils Reinhardt Olsen tok over (August Nilsens Orgelfabriks Efterfølgere Olsen og Jørgensen). I starten produserte de rundt 5 orgel i året, men det vokste stadig. Vårt orgel ble bygget året før de flyttet fabrikk til større lokaler og ny fabrikk. Fra 1876 til 1960 er dette det viktigste firmaet i Norges orgelhistorie. «Det finnes vel knapt en kirkegjenger i dette landet, som ikke har hørt tonene til Olsen og Jørgensen». Orglene «holder mål med tidens beste, intonationen er karakteristisk, spillemåten er utmerket – det er i det hele så tiltalende at man nødig vil slutte sitt spill når man har satt seg ved orgelet».

Vel har det vært bevegelser i senere tider der man har ønsket å fjerne disse «fabrikkorglene» for å heller sette inn «sanne orgler» med fokus på håndverksskunsten, men det får vi ikke tid til å snakke om i dag.

Arne Åmland fortalte forsamlingen så hvordan vi fikk orgel til Austad kirke og hvordan bygdefolket samlet inn penger for å få dette til. Og hvordan det måtte bygges om i kirka og at orgelet måtte bygges om, alt for at orgelet skulle få plass. Detaljene om dette kan du lese i jubileumboka om «Austad kirke».

Siste del av programmet var at de 12 ungdommene i Austad Ungdomsteater fremførte en omskrevet versjon av skuespillet «Kong Hørkelpørkel og orgelet under himmelen». I tillegg til skuespillerne var Kaldo Kiis med bak «spakene» på orgelet, som hadde en egen rolle i skuespillet. Tilhørerne hørte garantert orgeltoner de aldri hadde hørt før, blant annet da orgelet etterlignet alt fra sirener til kattelyder.

Olaf og Ragnhild Ellingsen avsluttet møtet på vegne av menighetsutvalget ved å dele ut blomster til bidragsyterne. Det ble en storslått aften i Austad kirke.

Referent R. Fredbo